

ПОДХОДИ И ПРАКТИКА ПРИ ОПРЕДЕЛЯНЕ НА ОСИГУРИТЕЛНАТА ВНОСКА В ПУБЛИЧНОТО СОЦИАЛНО ОСИГУРЯВАНЕ

Докторант Жанета Ангелова, janetaa90@abv.bg
Катедра „Застраховане и социално дело
СА „Д. А. Ценов“ - Свищов

Резюме: Осигурителната вноска е основен елемент от механизма на функциониране на публичното социално осигуряване, с определящо значение по отношение на неговата финансова организация. Тя е основният и типичен приходоизточник на всяка осигурителна система. Определя се като процент от получаваните трудови доходи, представлява всеобща, средна величина, съответстваща на средния риск за съвкупността и се дължи единствено за доходи от лична трудова дейност, с регулярност и периодичност, произтичащи от регулярността и периодичността на получаваните лични доходи от труд. Цел на разработката е да бъдат очертани насоките за развитие и усъвършенстване на организацията на осигурителната вноска в публичното социално осигуряване в България, като се имат предвид подходите и практиката по определяне на осигурителните вноски в някои страни от ЕС.

Ключови думи: социално осигуряване, осигурителна вноска, насрещни плащания, еквивалентност

JEL: H55

APPROACHES AND PRACTICE IN DETERMINING THE SOCIAL SECURITY CONTRIBUTION TO PUBLIC SOCIAL INSURANCE

PhD Student Janeta Angelova, janetaa90@abv.bg
Department of Insurance and Social Security
D.A. Tsenov Academy of Economics - Svishtov

Abstract: The social security contribution is a key element of the mechanism of functioning of public social insurance and it has decisive importance with regard to its financial organisation. It is the main and typical source of income of any insurance system. The social security contribution is defined as a percentage of the received labour income and represents a general average value, corresponding to the average risk for the pool and it is due only for income from personal labour activity, with regularity and periodicity arising from the regularity and periodicity of the received personal job income. The aim of the paper is to outline the guidelines for development and improvement of the organisation of the social security contribution in the public social insurance in Bulgaria, taking into account the approaches and the practice of determining the social insurance contributions in some EU countries.

Key words: social security, social security contribution, counter-payments, equivalence

JEL: H55

ПОДХОДИ И ПРАКТИКА ПРИ ОПРЕДЕЛЯНЕ НА ОСИГУРИТЕЛНАТА ВНОСКА В ПУБЛИЧНОТО СОЦИАЛНО ОСИГУРЯВАНЕ

Докторант Жанета Ангелова, janetaa90@abv.bg
Катедра „Застраховане и социално дело
СА „Д. А. Ценов“ - Свищов

Въведение

Осигурителната вноска е основен елемент от механизма на функциониране на публичното социално осигуряване, с определящо значение по отношение на неговата финансова организация. Тя е основният и типичен приходоизточник на всяка осигурителна система. Определя се като процент от получаваните трудови доходи, представлява всеобща, средна величина, съответстваща на средния риск за съвкупността и се дължи се единствено за доходи от лична трудова дейност, с регулярност и периодичност, произтичащи от регулярността и периодичността на получаваните лични доходи от труд.

Обект на изследване е публичното социално осигуряване, възприемано като основна форма на осигурителна защита и фундамент на социалнозащитните системи в съвременното общество. Предмет на изследване са методологическите подходи и организационните решения по определяне на осигурителната вноска в контекста на икономическия механизъм на функциониране на публичните осигурителни системи.

Цел на разработката е да бъдат очертани насоките за развитие и усъвършенстване на организацията на осигурителната вноска в публичното социално осигуряване в България, във връзка с което са формулирани и конкретните изследователски задачи:

- очертаване на особеностите на публичното социално осигуряване като основна форма на осигурителна защита;
- изучаване на съдържателните характеристики на осигурителната вноска в публичното социално осигуряване;
- изследване на приложните аспекти на организацията на осигурителната вноска в публичните осигурителни системи в някои страни от ЕС;
- очертаване на особеностите и насоките на развитие и усъвършенстване на организацията на осигурителната вноска в България.

В хода на изследователската работа са систематизирани, анализирани и обобщени специализирана научна литература, нормативни актове и официална статистическа информация. Използвани са традиционните методи на научното изследване - исторически метод, сравнителен метод, метод на анализ и синтез, метод на експертните оценки, метод на наблюдението, статистико-математически методи. Ретроспективното изучаване е съобразено с възможностите за постигане на съпоставимост на данните.

1. Публичното социално осигуряване като форма на социалноосигурителна защита

Социалното осигуряване е една от системите, без чието съществуване е немислимо да си представим съществуването на всяко съвременно общество. Неговата официална поява в края на XIX век в Германия е естествен резултат от обществено-икономическото развитие, утвърдило упражняването на трудова дейност като основен (а в много случаи – и единствен) източник на средства за

съществуване за преобладаващата част от членовете на обществото (Илиев, 2011, стр. 32).

Постепенното утвърждаване на социалното осигуряване като фундамент на социалнозащитните системи оправдано провокира научен интерес, насочен към очертаване на неговите съдържателни характеристики. Популярните дефиниции¹ отразяват вижданията на авторите, изведени през призмата на съответните обект, предмет, цел и задачи на извършваната от тях конкретна изследователска работа. За целите и в рамките на настоящото изследване социалното осигуряване ще бъде възприемано като механизъм на институционализираното проявление на съвкупността от социално-икономически отношения, които се пораждаат при формиране на специален фонд от вноските на определени източници и неговото управление и разпределение (под формата на насрещни плащания) в полза на лица, понасящи неблагоприятните икономически последици от състоянието на неработоспособност, предизвикано от настъпването на предварително очаквани определени събития (Йорданов П., Безалтернативност на задължителността и алтернативен избор на участие в пенсионноосигурителната система на България, 2016, стр. 159). Така представената дефиниция отразява икономическия характер, социалната насоченост и обективното съществуване на осигурителните отношения, обвързани с конкретните социално-икономически условия, национална идентичност и специфична организационна рамка на тяхното проявление.

Общата схема на функциониране на социалното осигуряване се свежда до гарантиране на защита при настъпване на предварително определени неблагоприятни последици (най-вече загуба на трудов доход вследствие състояние на неработоспособност) от проявлението на предварително определени събития (покритите осигурителни рискове) под формата на плащания (най-вече обезщетения и пенсии) на лица, произлизащи от състава на предварително определена съвкупност (осигурителна съвкупност) за сметка на ресурсите на предварително създаван фонд със строго целево предназначение (осигурителен фонд), формиран с участието на осигурените лица, работодателите и държавата (Георгиев, Здр., Пл. Йорданов, 2001, стр. 34 и сл.). Така представена, общата схема на функциониране на социалното осигуряване намира своята икономическа конкретизация чрез част от неговите основополагащи принципи (Йорданов П., Икономика на социалното осигуряване (учебник за дистанционно обучение), 2017, стр. 11 и сл.), а именно:

- връзка с риска, доколкото предоставяната закрила, в класическата си форма, е обусловена от обективното съществуване на опасности, застрашаващи здравето, а с това и работоспособността на лицата;

- насрещност на плащанията, доколкото предварителното участие с вноски при формирането на осигурителния фонд гарантира правото на съответните престации, насочени единствено към лица, произлизащи от състава на осигурителната съвкупност;

---

¹ Съдържателните характеристики на социалното осигуряване са изследвани от Ив. Кацаров (Кацаров, Теория на общественото осигуряване. Част I., 1967, стр. 2); П. Пенков (Пенков, 1977, стр. 84-85); Н. Павлов (Павлов, Осигурителни схеми, 2011, стр. 29-30); Й. Христосков (Христосков, 2010, стр. 17-18); Здр. Георгиев (Георгиев, Здр., Пл. Йорданов, 2001, стр. 114) и др.

- безусловно право на иск, доколкото при наличие на предварително определените условия и предпоставки (предварително участие с вноски, настъпване на покрит риск и проявили се покрити неблагоприятни ефекти) извършването на осигурителните плащания е задължително, без оглед на нуждата и не може да бъде отказано;

- предварително поемане на задължение за извършване на осигурителни плащания, и то в предварително определен техен размер (най-вече като равнище спрямо относима базова величина);

- еквивалентност, позволяваща постигането на относителен баланс на насрещните плащания (между направените вноски и гарантираните престации) във връзка с функционирането на осигурителния фонд, чрез покритие на поеманите ангажименти за извършване на осигурителни плащания при настъпване на осигурителен случай от предшестващо събиране на необходимите осигурителни вноски.

Следвайки общата схема на функциониране, различните организационни форми на проявление на социалното осигуряване могат да бъдат систематизирани въз основа на различни класификационни признаци (Йорданов, Икономика на социалното осигуряване (учебник за дистанционно обучение), 2017, стр. 49):

- в зависимост от основополагащия принцип – задължителни или доброволни;

- в зависимост от участието им при формиране доходите на лицата в случаи на неработоспособност - основни и допълнителни;

- в зависимост от инициативата за провеждане и равнището на организация на осигурителните отношения – държавни, фирмени и индивидуални (частни).

Отличителни характеристики на държавните форми на социално осигуряване са задължителността, имаща пряко отношение към механизмите на формиране на осигурителната съвкупност и осигурителния фонд, солидарността и взаимопомощта, като основа за изравняване на рисковете в различните му направления - по осигурени лица, по осигурители, по място и по време, равнопоставеността, като гаранция за еднаквото третиране на лицата при участието им в провежданата осигурителна защита и, на практика, пълният обхват по лица (упражняващи трудова дейност и получаващи доходи от труд) и рискове. На тази основа държавното социално осигуряване, доколкото е общественоорганизирано и едновременно с това общодостъпно, се утвърждава като фундамент на съвременните социалнозащитни системи и следва да бъде възприемано като публично (Павлов, 2011, стр. 31).

2. Съдържателни характеристики и подходи за определяне на осигурителната вноска в публичното социално осигуряване

Осигурителната вноска е основен елемент от механизма на функциониране на публичното социално осигуряване, с определящо значение по отношение на неговата финансова организация. Тя е основният и типичен приходоизточник на всяка осигурителна система, и с това провокира оправдан изследователски интерес.

Ив. Кацаров (Кацаров, Обществено осигуряване на работниците и служителите, 1957, стр. 180 и сл.) представя осигурителната вноска като припадащата се на всеки осигурен част от финансовите тежести, произтичащи от

въвеждането на задължителното осигуряване на колективни маси (професионални или социални групи) в условията на обективно установената в хода на общественоеикономическото развитие неспособност на индивидите сами да покрият неблагоприятните последици от рисковете, на които са изложени. Според него, доколкото осигурителният фонд се формира чрез събираните осигурителни вноски, плащани от осигурените лица или за тях – от техните работодатели, осигурителните вноски следва да бъдат възприемани като отчисления в полза на работниците и служителите, от една страна, и като принудително целево спестяване за осигурителни цели – от друга.

Н. Павлов (Павлов, Социално осигуряване (организационно-управленски аспекти), 1998, стр. 111 и сл.) възприема осигурителната вноска като текущо извършваното повтарящо се плащане от осигурителя и осигурения за капиталовото покритие на придобитите чрез закона по публичната схема осигурителни права (престации). Тя, според него, в осигурително-технически аспект, е стойностен израз на средния размер на задължението, поемано от осигурителния фонд по повод на осигуряването на едно лице по определен риск или комбинация от рискове, и същевременно е отражение на съвременната еквивалентна стойност на бъдещите осигурителни плащания, определени въз основа на средната вероятност за настъпване на осигурителния риск.

Здр. Георгиев (Георгиев, Здр., Пл. Йорданов, 2001, стр. 225 и сл.) представя осигурителната вноска като понятие с комплексен характер, което, в зависимост от отправния пункт на изучаване, позволява тя да бъде възприемана като: припадащия се дял от общата финансова тежест, поемана в обществото във връзка с извършване на осигурителните плащания; периодически повтарящо се плащане в парична форма, определяно в процент от осигурителния доход (трудовете възнаграждение) на осигуреното лице; еквивалент на бъдещите осигурителни плащания и средна величина, обща за цялата съвкупност и съответстваща на средния риск за съвкупността.

В обобщение на посоченото дотук и за целите на настоящото изследване, осигурителната вноска в публичното социално осигуряване ще бъде възприемана като сумата, с която източниците на средства участват във формирането на осигурителния фонд. Тя има задължителен характер и носи белезите на публичните вземания. Определя се като процент от получаваните трудови доходи² и представлява всеобща, средна величина, съответстваща на средния риск за съвкупността. Дължи се единствено за доходи от лична трудова дейност, с регулярност и периодичност, произтичащи от регулярността и периодичността на получаваните лични доходи от труд. Плаща се единствено от или за осигурените лица (в абсолютния размер, съответстващ на определения процент от получаваните трудови доходи). Има възмезден характер – с нейното плащане осигурените лица придобиват гарантираното чрез механизма на социалното осигуряване персонално право на насрещно плащане при настъпване на покрит осигурителен риск. Отличава се със строго целево предназначение – не се

---

² Вноските в социалното осигуряване могат да бъдат определяни и в еднакъв абсолютен размер, което, според Ив. Кацаров е допустимо организационно решение при системи, които предвиждат отпускане на плащания в еднакъв за всички абсолютен размер, приближаващ се до екзистенциминимума от средства за съществуване. В случаите, в които публичното социално осигуряване е организирано с цел компенсиране на намален или загубен трудов доход, осигурителните вноски следва да бъдат определяни като зависими от трудовото възнаграждение, най-често като общ или диференциран (в зависимост от размера на трудовите доходи) процент от него (Кацаров, Обществено осигуряване на работниците и служителите, 1957, стр. 187).

използва за задоволяване на общите интереси на гражданите и обществото, а само за целите на провежданото обществено осигуряване.

Така представени, съдържателните характеристики на осигурителната вноска в публичното социално осигуряване дават основание за нейното ясно разграничаване от данъците (Средкова, 2012, стр. 262) и свидетелстват за относителната самостоятелност на процесите по формиране и разпределение на осигурителния фонд от механизмите на формиране и разпределение на бюджета на държавата (Павлов, Осигурителни схеми, 2011, стр. 62 и сл.).

Н. Павлов (Павлов, Социално осигуряване (организационно-управленски аспекти), 1998, стр. 112 и сл.) описва два подхода за определяне на осигурителната вноска, представени от него като застрахователен и непропорционален.

Застрахователният подход за определяне на осигурителната вноска изисква нейният размер да се определя съобразно вероятността за настъпване на събитието и равнището на предоставяното осигурително плащане. По този начин размерът на осигурителната вноска е толкова по-висок, колкото по-големи са очакванията за настъпване на осигурителен случай и размерите на отпусканите осигурителни плащания. Прилагането на този подход предполага разпределение на осигурените лица, включени в състава на осигурителната съвкупност, в рискови групи съобразно големината на риска, на който са носители, и определяне на тарифа от осигурителни вноски в размер, съответстващ на средния риск на лицата, попадащи в състава на всяка от обособените рискови групи.

При прилагане на непропорционалния подход размерът на осигурителната вноска се определя като обща, средна величина за определен времеви период.

Необходимо е да се има предвид, че тарифирането на осигурителната вноска в публичното социално осигуряване намира ограничено практическо приложение, а разпределението на лицата в рискови групи е съобразено не с големината на индивидуалния (персоналния) риск, а предимно с големината на професионалния риск, съпътстващ упражняваната от тях трудова дейност (Георгиев, Здр., Пл. Йорданов, 2001, стр. 225 и сл.).

Независимо от това какъв подход е избран, размерът на осигурителната вноска на практика е резултат от калкулирането на 4 елемента, представени от Н. Павлов (Павлов, Социално осигуряване (организационно-управленски аспекти), 1998, стр. 112) като:

- рискова вноска, свързана с покриване на задълженията по извършване на осигурителни плащания при настъпване на осигурителен случай;
- резерв за сигурност, покриващ евентуални отклонения от очакваното проявление на риска;
- добавка за административни разходи, свързани с технологичното обслужване на осигурителните отношения;
- добавка за превантивни мероприятия, предназначени за снижаване големината на риска чрез въздействие върху рисковите обстоятелства.

Рисковата вноска, доколкото отразява очакваните разходи за осигурителни плащания при настъпване на осигурителни случаи по установената в процеса на оценка на осигурителните рискове закономерност на тяхното проявление, е компонентът с най-голяма тежест в размера на осигурителната вноска. При нейното определяне е необходимо да се има предвид стойността на показателя Коефициент на ощетимост (Георгиев, Здр., Пл. Йорданов, 2001, стр. 179), определена като отношение между изплащаните обезщетения по повод

проявлението на даден риск върху състава на осигурителната съвкупност и масата на осигурителния доход на лицата от същата съвкупност (Ерусалимов, 2008, стр. 212).

3. Приложни аспекти на осигурителната вноска в публичното социално осигуряване в някои европейски страни

Показателна за ролята на осигурителната вноска като основен приходоизточник на публичното социално осигуряване, а с това и на системите за социална защита, е официалната статистическа информация, оповестявана от Евростат. По данни за 2018 г. (Вж. Таблица 1):

- Приходите от осигурителни вноски в страните от ЕС - 27 (без Обединеното кралство³) са в общ размер 2 291 929,92 мил. Евро, като формират 58,35% от общите приходи за социална защита и представляват 17,0% от произведения в ЕС - 27 Брутен вътрешен продукт;

- Общият размер на частта от осигурителните вноски, поемани от работодателите в страните от ЕС - 27, е 1428133,09 мил. Евро (62,31% от общите приходи от осигурителни вноски);

- Общият размер на приходите от осигурителни вноски, плащани от осигурените лица в страните от ЕС - 27 (в т.ч. и в случаите на самонаемане), е 863796,83 мил. Евро, или 37,69% от общите приходи от осигурителни вноски;

- Най-големият абсолютен размер на общите приходи от осигурителни вноски е отчетен в Германия – 695514,54 мил. Евро, което представлява 20,7% от произведения Брутен вътрешен продукт и 65,59% от общите приходи за социална защита в страната. На второ място по абсолютен размер на общите приходи от осигурителни вноски се нарежда Франция с отчетени 469395,95 мил. Евро, което представлява 19,9% от произведения Брутен вътрешен продукт и 58,17% от приходите за социална защита в страната. Третото и четвъртото място в тази класация заемат Италия и Обединеното кралство, със, съответно, 268937,00 мил. Евро общи приходи от осигурителни вноски, представляващи 15,2% от произведения Брутен вътрешен продукт и 51,13% от общите приходи за социална защита в страната и 268584,61 мил. Евро общи приходи от осигурителни вноски, представляващи 11,1% от произведения Брутен вътрешен продукт и само 38,78% от общите приходи за социална защита в страната;

- най-големият абсолютен размер на приходите от осигурителни вноски, поемани от работодател, са отчетени отново в Германия (363218,05 мил. Евро), Франция (332021,16 мил. Евро), Обединеното кралство (191460,89 мил. Евро), Италия (189361,00 мил. Евро), при дял в общите приходи от осигурителни вноски далеч под максималните – 52,22% в Германия, 70,73% във Франция, 71,29% в Обединеното кралство и 70,41% в Италия. Най-високите относителни дялове на приходите от осигурителни вноски за сметка на работодател в общите приходи от осигурителни вноски са регистрирани в Естония (98,62%), Швеция (81,20%), Испания (77,28%), Литва (75,47%) и др.

---

³ В Таблица 1 е представена информация, показателна за организационните решения по определяне на осигурителната вноска в Обединеното кралство, включена и в обобщаващата информация за страните от ЕС – 28.

Таблица 1.

Приходи от осигурителни вноски и бюджетно финансиране в системите за социална защита в страните от ЕС през 2018 г.

Страна (геополитическа единица)	Приходи за социална защита, мил. Евро				Дял на приходите от осигурителни вноски		
	от осигурителни вноски			Бюджетно финансиране	общо, в % от БВП	общо, в % от общите приходи за соц. защита	от работо- дател, в % от общите приходи от осиг. вноски
	общо	от работодател	от осигурени и др. лица				
ЕС – 27*	2 291 929,92	1 428 133,09	863 796,83	1 501 948,78	17,0	58,35	62,31
ЕС – 28**	2 560 514,53	1 619 593,98	940 920,56	1 840 397,18	16,1	55,42	63,25
Белгия	79 926,36	52 764,57	27 161,79	52 193,87	17,4	59,37	66,02
България	5 906,61	3 645,63	2 260,98	4 087,38	10,5	58,04	61,72
Чехия	31 685,49	21 488,28	10 197,21	9 772,18	15,0	75,51	67,82
Дания	20 301,66	11 867,58	8 434,08	82 426,78	6,7	18,62	58,46
Германия	695 514,54	363 218,05	332 296,49	348 665,83	20,7	65,59	52,22
Естония	3 085,32	3 042,69	42,63	1 046,12	11,9	74,60	98,62
Ирландия	20 090,19	14 143,84	5 946,35	30 054,04	6,1	38,64	70,40
Гърция	27 117,86	15 655,06	11 462,80	20 301,41	15,1	54,33	57,73
Испания	159 663,60	123 388,50	36 275,10	107 506,38	13,3	59,06	77,28
Франция	469 395,95	332 021,16	137 374,79	312 938,45	19,9	58,17	70,73
Хърватия	7 213,50	3 389,24	3 824,26	4 433,73	13,9	59,77	46,98
Италия	268 937,00	189 361,00	79 576,00	247 266,00	15,2	51,13	70,41
Кипър	2 083,21	1 218,87	864,34	2 030,82	9,7	47,68	58,51
Латвия	2 658,32	1 875,94	782,39	1 817,65	9,1	59,08	70,57
Литва	5 615,76	4 238,09	1 377,67	1 967,99	12,3	73,24	75,47
Люксембург	7 265,35	3 787,57	3 477,78	6 456,44	12,1	52,44	52,13
Унгария	15 802,97	8 580,68	7 222,29	7 516,90	11,6	67,58	54,30
Малта	692,78	503,66	189,12	1 188,73	5,5	36,10	72,70
Нидерландия	158 807,00	76 388,00	82 419,00	58 842,00	20,5	61,76	48,10
Австрия	70 100,61	40 220,14	29 880,47	39 722,07	18,2	62,92	57,37
Полша	69 335,36	47 332,50	22 002,85	17 324,48	13,9	70,64	68,27
Португалия	25 073,04	16 530,17	8 542,87	23 238,25	12,2	47,64	65,93
Румъния	25 006,36	3 953,20	21 053,16	5 945,58	12,2	80,27	15,81
Словения	7 171,71	2 858,75	4 312,96	2 734,90	15,6	71,17	39,86
Словакия	11 531,36	7 802,81	3 728,55	4 311,04	12,9	70,50	67,67
Финландия	32 294,57	22 300,00	9 994,57	35 432,40	13,8	44,83	69,05
Швеция	69 653,45	56 557,13	13 096,32	72 727,35	14,8	47,82	81,20
Об. кралство	268 584,61	191 460,89	77 123,72	338 448,40	11,1	38,78	71,29

Забележка: * от 2020 г.

** от 2013 до 2020 г.

Източник: Евростат (Einnahmen nach Typen [SPR_REC_SUMT__custom_1154991], 2021).

Така представените съществуващи различия, без да променят съдържателните характеристики на осигурителната вноска, могат да бъдат обяснени с националната идентичност на възприетите организационни решения. Показателна в това отношение е информацията, обобщавана и оповестявана в рамките на Взаимната информационна система за социална защита – MISSOC (Missoc database: Comparative tables, 2021), актуална към 01.01.2021 г.:

- Осигурителната вноска в Германия се определя поотделно за всяка осигуровка (клон) в рамките на публичното социално осигуряване. Тя се дължи върху brutния размер на доходите от труд в случаите, в които те превишават 450 Евро на месец, и се разпределя (в общия случай) поравно между осигуреното лице и работодателя. Вноската за здравно осигуряване е в общ размер 14,6%, дължи се за доходи в годишен размер до 58050 Евро и е предназначена за финансиране както на предоставяното медицинско обслужване, така и на паричните обезщетения при болест. Плащанията от осигуряването при майчинство са за сметка на държавата. Вноската за осигуряване при безработица е в размер 2,4% и се дължи за доходи в годишен размер до 82800 Евро. Вноската за осигуряване при инвалидност (поради общо заболяване), старост и смърт е в общ размер 18,6% и се дължи за доходи в годишен размер до 85200 Евро. Публичното социално осигуряване в Германия предоставя плащания при необходимост от полагане на дългосрочни социални грижи, във връзка с което се събира осигурителна вноска в размер 3,05%, разпределяна поравно между осигурено лице и работодател (върху размера на получаваните трудови доходи) и плащана изцяло от получаващите пенсия лица (върху brutния размер на получаваната пенсия). Около 1/3 от средствата, необходими за нормалното функциониране на публичното социално осигуряване, под една или друга форма се предоставя от бюджета на държавата;

- Осигурителната вноска във Франция се определя поотделно за всяка осигуровка (клон) на провежданата осигурителна защита. Тя се дължи върху всички доходи, които могат да бъдат възприемани като възнаграждение в парична или в натурална форма. Единствено във връзка с осигуряването при риска старост е въведена горна граница на дохода (41136 Евро/година), до чийто размер се определят и събират част от дължимите вноски. Осигурителната вноска във връзка с осигуряването при болест (медицински грижи и обслужване и парични обезщетения), майчинство, смърт и инвалидност е обща и е в размер 13% от доходите на лицата, изцяло за сметка на работодател. Осигурителната вноска във връзка с осигуряването при старост в общия случай е в общ размер 17,75, 15,45% от които (6,9% за сметка на осигуреното лице и 8,55% - за сметка на работодателя) върху размера на доходите до 3428 Евро/месец или 41136 Евро/година и 2,3% (0,4% за сметка на лицето и 1,9% за сметка на работодателя) върху пълния размер на получаваните доходи (без ограничение). Предоставянето на плащания за семействата с деца във Франция е организирано на осигурителен принцип, във връзка с което се събира вноска в размер 5,25% от доходите (3,45% за лица с доходи до 3,5-кратния размер на минималната работна заплата) – изцяло за сметка на работодател. Вноската за осигуряване при безработица в общия случай е в размер 4,05% върху доходите в размер до 4-кратния размер на минималната работна заплата) и от началото на 2019 г. е изцяло за сметка на работодателите. Гарант за нормалното функциониране на публичното социално осигуряване са постъпленията от бюджета на държавата;

- Осигурителните вноски в Италия се определят от всички доходи от трудова дейност. Задължението за участие в осигуряването възниква при получаване на доходи, чийто годишен размер надвишава 5000 Евро. Доходът, върху който се определя дължимата осигурителна вноска, не може да бъде по-малък от 48,98 Евро на ден. За доходи в размер над 103055 Евро на година не се дължат осигурителни вноски. Обезщетенията при болест се финансират от събирани осигурителни вноски (2,22% от доходите изцяло за сметка на

работодателите – за работниците) и бюджетен ресурс (за покриване на плащанията при болест на служителите). За осигуряването при майчинство се събират осигурителни вноски в размер 0,46% от доходите за заетите в индустрията и 0,24% за заетите в търговията – изцяло за сметка на работодател. За осигуряване при инвалидност с общ характер, старост и смърт се събира осигурителна вноска в размер 33% върху доходите (в размер до 103055 Евро на година), 23,81% от които за сметка на работодател (в публичния сектор – 24,2%) и 9,19% за сметка на осигуреното лице (8,8% за лицата, заети в публичния сектор). Осигурителната вноска при участие в осигуряването при трудова злополука и професионална болест се определя съобразно рисковия клас на осъществяваната икономическа дейност и се дължи изцяло от работодател. Предоставянето на плащания за семействата с деца е организирано на осигурителен принцип, във връзка с което се събира вноска в размер (в общия случай) 0,68% от доходите на лицата за сметка на работодателя. Вноската за осигуряване при безработица в общия случай е в размер 1,61% и се дължи от работодателя. При заетост по срочни договори се дължи допълнителна вноска в размер 1,4%, която нараства с по 0,5% на година при тяхното подновяване. Гарант за нормалното функциониране на публичното социално осигуряване са постъпленията от бюджета на държавата;

- Осигурителните вноски в Испания се определят върху основната работна заплата - за наетите лица, а за самоосигуряващите се лица - върху доход в рамките на въведените за целите на осигуряването долна и горна граница на осигурителния доход, съответно 1050 Евро на месец и 4070,10 Евро на месец. Събираните вноски са в общ размер 28,3%, 4,7% от които са за сметка на служителите и 23,6% - за сметка на работодателите. За осигуряване при безработица, извън общата вноска, е определена осигурителна вноска в размер 7,05% от доходите на лицата, 1,55% от които за сметка на лицето и 5,5% - за сметка на работодател. За гарантиране изплащането на трудовите възнаграждения е определена вноска в размер 0,2% от доходите на лицата – изцяло за сметка на работодател. Професионалното обучение (във връзка с предоставяната закрила при безработица) се финансира на осигурителен принцип – събираната вноска е в размер 0,7%, 0,6% от които за сметка на лицата и 0,1% - за сметка на работодател. Гарант за нормалното функциониране на публичното социално осигуряване са постъпленията от бюджета на държавата;

- Осигурителните вноски в Швеция се определят върху доходите от трудова дейност. Не се дължат осигурителни вноски при размер на получените доходи до 99 Евро годишно. За осигуряване при болест и инвалидност осигурителната вноска за наетите лица е в размер 3,55% (изцяло за сметка на работодателя), а за самонаетите лица – 3,64% (за тяхна сметка). Осигурителната вноска, събирана за осигуряване при майчинство, е в размер 2,6% и се поема от работодателя (съотв. от самонаетото лице). За осигуряване при старост се събират вноска в размер 10,21% - изцяло за сметка на работодател или самоосигуряващо се лице и обща пенсионна вноска в размер 7% - за сметка на осигуреното или самоосигуряващото се лице (сумата, платена под формата на обща пенсионна вноска, на практика се компенсира чрез механизмите на данъчните преференции). За осигуряване при смърт (във връзка с т.нар. наследствени пенсии) се събира вноска в размер 0,6%, дължима от работодател или самоосигуряващо се лице. Плащанията при трудова злополука и професионална болест, в преобладаващата си част, се финансират за сметка на бюджета на

държавата. Осигурителната вноска за осигуряване при трудова злополука и професионална болест е в размер 0,2% и за сметка на осигурените и самоосигуряващите се лица. Вноската за осигуряване при безработица е в размер 2,64% за наетите лица – изцяло за сметка на работодателя и 0,2% за самоосигуряващите се лица – изцяло за тяхна сметка. Гарант за нормалното функциониране на публичното социално осигуряване са постъпленията от бюджета на държавата;

- По данни, актуални към 01.07.2019 г., в Обединеното кралство, за целите на публичната социалнозащитна система, е въведена обща вноска за парични обезщетения при болест и майчинство, инвалидност, старост, смърт и безработица. Едната част от нея в размер 12% върху седмичните доходи между 166 и 962 британски паунда е за сметка на лицето, а другата част, в размер 13,8% от седмичните доходи над 166 британски паунда е за сметка на работодателя;

- Средствата, необходими за функциониране на системата за социална сигурност в Естония, в преобладаващата си част, са с източник събираните осигурителни вноски. Те се определят върху brutните трудови доходи, без въведени долна и горна граница. Осигурителната вноска за осигуряване при болест и майчинство (медицински грижи и обслужване и парични обезщетения) е в размер 13% и се дължи изцяло от работодателя. Плащанията при инвалидност нямат осигурителен характер – те се финансират със средства от бюджета на държавата. Осигурителната вноска за осигуряване при старост и смърт е в размер 20% (16% + 4% за лицата, които участват във втория стълб на пенсионноосигурителната система) и допълнителна вноска в размер 2% - поемани изцяло от работодателя. Не се събира отделна осигурителна вноска за осигуряване при трудова злополука и професионална болест – плащанията се отпускат в рамките на осигуряването при болест и инвалидност. Осигурителната вноска за осигуряване при безработица е в размер 2,4%, 1,6% от които за сметка на лицето и 0,8% за сметка на работодателя. Гарант за нормалното функциониране на публичното социално осигуряване са постъпленията от бюджета на държавата;

- Осигурителните вноски в Литва се определят върху всички доходи от трудова дейност, но не по-малко от размера на минималната работна заплата и не повече от 60-кратния размер на средната работна заплата за наетите лица и не повече от 43-кратния размер на средната брутна месечна заплата за самоосигуряващите се лица. Осигурителната вноска за здравно осигуряване е в размер 6,98% и е изцяло за сметка на осигуреното или самоосигуряващото се лице. Вноската за осигуряване при болест (парични обезщетения) е в размер 2,09% и е изцяло за сметка на осигуреното или самоосигуряващото се лице. Вноската за осигуряване при майчинство (парични обезщетения при майчинство и бащинство) е в размер 1,7% и е изцяло за сметка на осигуреното или самоосигуряващото се лице. Вноската за публичното осигуряване при инвалидност, старост и смърт е в размер 8,72% и се дължи изцяло от осигуреното или самоосигуряващото се лице. Необходимият допълнителен ресурс за нормалното функциониране на публичната пенсионноосигурителна система е с източник бюджета на държавата. Вноската за допълнително пенсионно осигуряване е в размер 3% и се дължи изцяло от осигуреното или самоосигуряващото се лице. За всяко лице, участващо в допълнителното пенсионно осигуряване, се събира вноска в размер 1,5% от средната заплата за страната, поемана от бюджета на държавата. Осигурителната вноска при участие

в осигуряването при трудова злополука и професионална болест се определя съобразно рисковия клас на осъществяваната икономическа дейност и се дължи изцяло от работодател. Вноската за осигуряване при безработица е изцяло за сметка на работодателя и е в размер 1,31%, а ако заетостта е по срочни договори - в размер 2,03%. Гарант за нормалното функциониране на публичното социално осигуряване са постъпленията от бюджета на държавата.

4. Приложни аспекти на осигурителната вноска в публичната осигурителна система на България

Осигурителното законодателство в България регламентира и утвърждава фондовия принцип на организация на осигурителните средства (Кодекс за социално осигуряване, чл. 3), като урежда задължението за лицата, подлежащи на държавно обществено осигуряване, да се осигуряват във фондовете „Общо заболяване и майчинство“ - за временна неработоспособност, за временно намалена работоспособност и за майчинство, „Пенсии“ - за инвалидност поради общо заболяване, старост и смърт, „Пенсии за лицата по чл. 69“ - за инвалидност поради общо заболяване, старост и смърт, „Трудова злополука и професионална болест“ - за инвалидност, смърт, временна неработоспособност и временно намалена работоспособност поради трудова злополука и професионална болест) и „Безработица“ - за безработица (Кодекс за социално осигуряване, чл. 2, ал. 2).

Размерите на осигурителните вноски по така посочените фондове на Държавното обществено осигуряване, в общия случай, са регламентирани с разпоредбите на чл. 6 от КСО (Кодекс за социално осигуряване):

- за фонд „Пенсии, за лицата, родени преди 01.01.1960 г. – 19,8%, а за работещите при условията на I или II категория труд и за лицата по чл. 69а (лица, които заемат длъжност балерина, балетист или танцьор в културни организации, и които придобиват право на пенсия при навършване на възраст 42 години и 10 месеца) - 22,8 на сто. За лицата, родени след 31.12.1959 г., вноската е в размер 14,8%, а за работещите при условията на I или II категория труд и за лицата по чл. 69а - 17,8 на сто. Осигурителната вноска за фонд „Пенсии“ за лицата, родени преди 01.01.1960 г., се разпределя между осигуреното лице и осигурител в съотношение, както следва: 8,78% за сметка на осигуреното лице (за самоосигуряващото се лице - 19,8%) и 11,02% за сметка на осигурителя (14,02%, ако лицето работи при условията на I и II категория труд или заема длъжностите по чл. 69а). Осигурителната вноска за фонд „Пенсии“ за лицата, родени след 31 декември 1959 г., се разпределя, както следва: 6,58% за сметка на осигуреното лице (14,8% за самоосигуряващото се лице) и 8,22% за сметка на осигурителя (11,22%, ако лицето работи при условията на I и II категория труд или заема длъжност по чл. 69а);

- За фонд „Пенсии за лицата по чл. 69“, за лицата, родени преди 01.01.1960 г., вноската е в размер 60,8%, а за лицата, родени след 31.12.1959 г. – 55,8%;

- За фонд „Общо заболяване и майчинство“ – 3,5%, разпределяна между осигурено лице и осигурител в съотношение 40:60 (1,4% за сметка на осигуреното лице и 2,1% за сметка на осигурител);

- За фонд „Безработица“ – 1% разпределяна между осигурено лице и осигурител в съотношение 40:60 (0,4% за сметка на осигуреното лице и 0,6% за сметка на осигурител);

- За фонд „Трудова злополука и професионална болест“ – от 0,4% до 1,1%, изцяло за сметка на осигурител, в зависимост от рисковия клас на осъществяваната икономическа дейност.

Вноските се дължат върху всички възнаграждения, включително начислените и неизплатени или неначислените и други доходи от трудова дейност, като се имат предвид ежегодно определяните със Закона за бюджета на Държавното обществено осигуряване максимален месечен размер на осигурителния доход (3000 лв. – 2021 г.), минимален месечен размер на осигурителния доход за самоосигуряващите се лица (650 лв. – 2021 г.), минимален месечен размер на осигурителния доход за регистрираните земеделски стопани и тютюнопроизводители (420 лв. – 2021 г.), минимален месечен размер на осигурителния доход през календарната година по основни икономически дейности и квалификационни групи професии (посочени в приложение № 1 към Закона за бюджета на ДОО за съответната година) и минималната месечна работна заплата за страната (за лицата, за които не е определен минимален осигурителен доход, осигурителните вноски се дължат върху получените, включително начислените, но неизплатени брутни месечни възнаграждения или неначислените месечни възнаграждения, но не по-малко от минималната месечна работна заплата за страната – общински съветници, държавните служители по Закона за държавния служител, съдиите, прокурорите, следователите, държавните съдебни изпълнители, военнослужещите по Закона за отбраната и въоръжените сили на Република България и др.).

Осигуряването на определени категории лица е изцяло за сметка на държавния бюджет или бюджета на съдебната власт – държавните служители по Закона за държавния служител; съдиите, прокурорите, следователите, държавните съдебни изпълнители, съдиите по вписванията и съдебните служители, както и членовете на Висшия съдебен съвет и инспекторите в инспектората към Висшия съдебен съвет военнослужещите по Закона за отбраната и въоръжените сили на Република България, резервистите на активна служба и резервистите на срочна служба в доброволния резерв по Закона за резерва на въоръжените сили на Република България, държавните служители по чл. 16, ал. 2 от Закона за противодействие на корупцията и за отнемане на незаконно придобитото имущество, държавните служители по Закона за Министерството на вътрешните работи и Закона за изпълнение на наказанията и задържането под стража, държавните служители по Закона за Държавна агенция "Национална сигурност", по Закона за Държавна агенция "Разузнаване" и по Закона за специалните разузнавателни средства, офицерите и сержантите по Закона за Националната служба за охрана, както и лицата по чл. 69, ал. 6 от КСО; кандидатите за младши съдии, младши прокурори и младши следователи по Закона за съдебната власт.

По отчетни данни на Националния осигурителен институт, през 2019 г. приходите от осигурителни вноски единствено по фонд „Трудова злополука и професионална болест“ са достатъчни за покриване на извършваните разходи и представляват внушителните 460,29% от тях (вж. Таблица 2). Приходите от осигурителни вноски по останалите фондове на Държавното обществено осигуряване представляват, съответно, 57,70% от разходите по фонд „Пенсии“, 93,42% от разходите по фонд „Пенсии за лицата по чл. 69“, 93,32% от разходите по фонд „Общо заболяване и майчинство“ и 75,07% от разходите по фонд „Безработица“.

Параметрите на бюджета на фондовете на Държавното обществено осигуряване, заложиени със Закона за бюджета на Държавното обществено осигуряване през, съответно, 2020 г. и през 2021 г., свидетелстват за продължаващо разтваряне на ножицата между приходи от осигурителни вноски по фондовете „Пенсии“ и „Пенсии за лицата по чл. 69“ и общите разходи на двата фонда - делът на приходите от вноски в общите разходи на двата фонда намалява, съответно, до 54,72% през 2020 г. и 51,27% през 2021 г. за фонд „Пенсии“ и до 82,90% през 2020 г. и до 81,85% през 2021 г. за фонд „Ренсии за лицата по чл. 69“.

Таблица 2.

Приходи от осигурителни вноски по бюджета на фондовете на Държавното обществено осигуряване в България (2019 – 2021 г.)

	Фондове на Държавното обществено осигуряване				
	Пенсии	Пенсии за лицата по чл. 69	ОЗМ	Безработица	ТЗПБ
2019 г. (отчетни данни - хил. лв)					
Приходи от осиг. вноски	5128093,4	730239,8	1157363,9	318699,8	225469,4
Приходи - общо	5195544,3	731512,2	1157363,9	318699,8	225469,4
Разходи - общо	8887035,2	781640,3	1240230,3	424517,7	48984,4
Дял на приходите от осиг. вноски в общите разходи	57,70	93,42	93,32	75,07	460,29
Дял на приходите от осиг. вноски в общите приходи	98,70	99,83	100,00	100,00	100,00
2020 г. (параметри на бюджета на фондовете на ДОО - хил. лв.)					
Приходи от осиг. вноски	5196267,7	715405,5	1166316,7	322634,3	224031,9
Приходи - общо	5254917,8	715405,5	1166316,7	323034,3	224031,9
Разходи - общо	9496094,4	862946,7	1290438,5	1438291,3	59151,5
Дял на приходите от осиг. вноски в общите разходи	54,72	82,90	90,38	22,43	378,74
Дял на приходите от осиг. вноски в общите приходи	98,88	100,00	100,00	99,88	100,00
2021 г. (параметри на бюджета на фондовете на ДОО - хил. лв.)					
Приходи от осиг. вноски	5746299,3	752182,9	1294668,1	358151,7	241208,3
Приходи - общо	5782949,4	752182,9	1294668,1	358551,7	241208,3
Разходи - общо	11208803,2	918958,3	1316101,3	711611,5	60744,3
Дял на приходите от осиг. вноски в общите разходи	51,27	81,85	98,37	50,33	397,09
Дял на приходите от осиг. вноски в общите приходи	99,37	100,00	100,00	99,89	100,00

Източник - НОИ: (Статистически справочник: Демография, икономика и социално осигуряване 2019 г. (динамични редове). НОИ, 2020 г., 2020); (Закон за бюджета на Държавното обществено осигуряване за 2020 г. (ДВ, бр. 34 от 2020 г.), н.д.); (Закон за бюджета на Държавното обществено осигуряване за 2021 г. (ДВ, бр. 103 от 2020 г.), н.д.).

Чувствителното намаляване на дела на приходите от осигурителни вноски в общите разходи по бюджета на фонд „Безработица“ е логично отражение на използването на механизмите на закрилата при безработица като част от инструментариума за преодоляване на последиците от мерките за ограничаване разпространението на КОВИД – 19.

Заклучение

Организацията на осигурителната вноска, възприемана като основен и типичен приходоизточник на публичното социално осигуряване в България, като цяло е съобразена с основните теоретико-методологически постановки и наподобява практиката на страните от ЕС. Осигурителната вноска в българската публична осигурителна система:

- се определя поотделно за всеки от фондовете на Държавното обществено осигуряване по логиката на т.нар. непропорционален подход и при отчитане големината на професионалния риск, присъщ на осъществяваната икономическа дейност;

- се дължи за доходите от упражнявана трудова дейност, като се имат предвид определените минимален и максимален размер на осигурителния доход или минималната работна заплата;

- се плаща от или за осигурените лица, като се разпределя в определено съотношение между лицата и техните осигурители, дължи се изцяло от самоосигуряващите се лица или, в определени случаи, се поема изцяло от държавата.

Независимо от факта, че осигурителната вноска в българското публично социално осигуряване се определя като относително устойчива величина, нейният размер се оказва недостатъчен. Това свидетелства за недобро изравняване на риска, най-малкото по време, но може да бъде обяснено и с недостатъчното равнище на заетост, предлагано от българската икономика, като необходимо условие за присъединяване на лицата към състава на осигурителната съвкупност⁴.

Проблемите на развитието и усъвършенстването на организацията на осигурителната вноска в българската публична осигурителна система следва да бъде разглеждано не само от позициите на текущото финансиране на осигурителната система, но и от позициите на дългосрочното устойчиво персонализиране на фундаменталната за осигуряването връзка „осигурителна вноска - осигурителен принос - размер (равнище) на осигурителното плащане“ (Павлов, Осигурителни схеми, 2011, стр. 34). Едновременно с това е необходимо да се има предвид, че общото допълнително финансиране, извършвано за сметка на бюджета на държавата и насочено към гарантиране платежоспособността на публичното социално осигуряване е необходимо, но без да е обвързано с механизма на осигурителната вноска и осигурителния принос, на практика изменя неговите съдържателни характеристики и обуславя постепенното му изместване от формите на обезпечаване.

Икономическият механизъм на публичното социално осигуряване, в съчетание с изискванията на еквивалентността, като че ли очертават и насоките на развитие и усъвършенстване на организацията на осигурителната вноска в България чрез търсенето на компромис между повишаване размера на събираната осигурителна вноска (изискващо „на срещни“ промени в равнищата на отпускните осигурителни плащания), или персонализиране на допълнително

---

⁴ Общият размер на приходите от осигурителни вноски през дадена година зависи от броя на осигурените лица, средномесечния размер на осигурителния доход, средния размер на осигурителната вноска и нивото на събираемост на приходите (Актюерски доклад 2019 г. НОИ, 2019, стр. 36), а необходимият размер на осигурителната вноска за пенсия зависи от коефициента на зависимост, коефициента на заместване на доходите и процента на събираемост (Актюерски доклад 2019 г. НОИ, 2019, стр. 47).

финансиране от бюджета на държавата чрез превръщането ѝ в осигурител на осигурените лица.

Използвани източници

1. *Einnahmen nach Typen [SPR_REC_SUMT__custom_1154991]*. (08 06 2021 г.). Извлечено от EUROSTAT:
https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/SPR_REC_SUMT__custom_1154991/default/table?lang=de
2. *Missoc database: Comparative tables*. (01 01 2021 г.). Извлечено от MISSOC (Mutual Information System on Social Protection): <https://www.missoc.org/missoc-database/comparative-tables/results/>
3. *Актюерски доклад 2019 г. НОИ, 2019*. (н.д.). Извлечено от Национален осигурителен институт:
https://www.noi.bg/images/bg/about/statisticsandanalysis/analysis/ActuarialReport_2019.PDF
4. Георгиев, Здр., Пл. Йорданов. (2001). *Теория на социалното осигуряване*. Свищов: АИ "Ценов".
5. Ерусалимов, Р., Пл. Йорданов. (2008). *Актюерство (учебно пособие за дистанционно обучение)*. Свищов: АИ "Ценов".
6. *Закон за бюджета на Държавното обществено осигуряване за 2020 г. (ДВ, бр. 34 от 2020 г.)*. (н.д.). Извлечено от Национален осигурителен институт: <https://www.nssi.bg/images/bg/legislation/laws/zbdoo-2020.pdf>
7. *Закон за бюджета на Държавното обществено осигуряване за 2021 г. (ДВ, бр. 103 от 2020 г.)*. (н.д.). Извлечено от <https://www.nssi.bg/images/bg/legislation/laws/zbdoo-2021.pdf>
8. Илиев, Б., Д. Врачовски, Р. Ерусалимов, Пл. Йорданов, В. Василев, С. Пантелеева, Ан. Панева. (2011). *Икономически профил на индивидуалната и социалната сигурност в условията на пазарно стопанство*. Свищов: АИ "Ценов".
9. Йорданов, П. (2016). Безалтернативност на задължителността и алтернативен избор на участие в пенсионноосигурителната система на България. *Международна научна конференция "Икономическо благосъстояние чрез споделяне на знания". 9-10 ноември 2016 г. Том 2.* (стр. 158-163). Свищов: АИ "Ценов".
10. Йорданов, П. (2017). *Икономика на социалното осигуряване (учебник за дистанционно обучение)*. Свищов.
11. Кацаров, И. (1957). *Обществено осигуряване на работниците и служителите*. София: Наука и изкуство.
12. Кацаров, И. (1967). *Теория на общественото осигуряване. Част I*. Свищов.
13. *Кодекс за социално осигуряване*. (н.д.). ДВ, бр. 110/1999 г.
14. Павлов, Н. (1998). *Социално осигуряване (организационно-управленски аспекти)*. Свищов: АИ "Ценов".
15. Павлов, Н. (2011). *Осигурителни схеми*. Фабер.
16. Пенков, П. (1977). *Теория на социалното осигуряване*. София.
17. Средкова, К. (2012). *Осигурително право*. София: Сиби.

18. *Статистически справочник: Демография, икономика и социално осигуряване 2019 г. (динамични редове). НОИ, 2020 г. (н.д.).* Извлечено от Национален осигурителен институт:
https://www.nssi.bg/images/bg/about/statisticsandanalysis/statistics/pokazатели/Demografia_2019.pdf

19. Христосков, Й. (2010). *Реформите в социалното осигуряване.* София: ВУЗФ.

